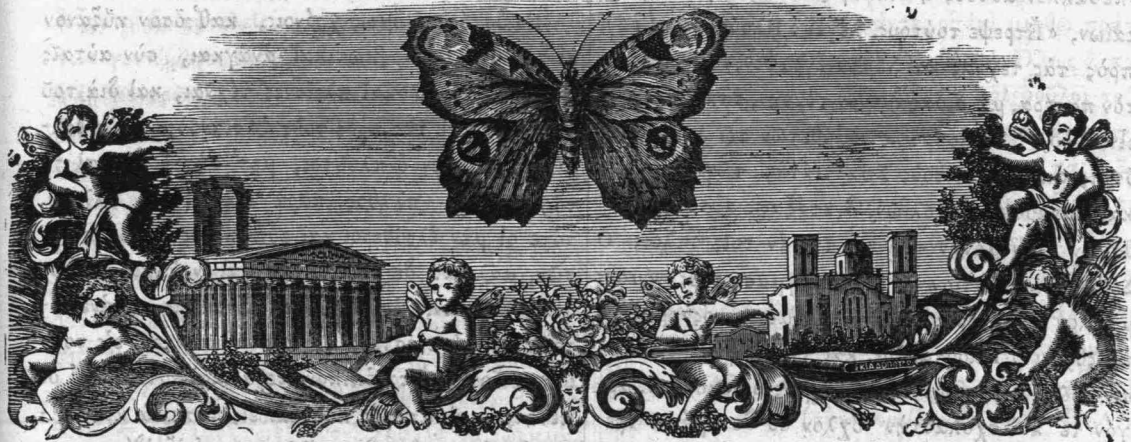

ΧΡΥΣΑΛΛΙΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΚΑΛΙΤΕΧΝΙΑ, ΠΟΙΚΙΛΑ.

ΤΟΜΟΣ Δ'.

30 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ, 1866.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 94.

ΙΔΙΩΜΑΤΑ ΤΙΝΑ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

ΠΑΡ' ΕΛΛΗΣΙ

ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΑΥΤΩΝ. (1)

Ἡ πρὸς τὸν πλοῦτον ἔφεσις τῶν Ἑλλήνων διετηρήθη μὲν καὶ ὕστερον διὰ παντός, ἀλλὰ τὰ με-
σα πρὸς ἀπόκτησιν αὐτοῦ καὶ τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων, ὡς καὶ τὰ ἔργα τῶν ἀνδρῶν καὶ τὸ περὶ τούτων φρόνημα ἦσαν διάφορα κατὰ πόλεις καὶ χρόνους.

Ἡ ὑπαρξίς δούλων, αἰχμαλώτων ἢ ἀργυρωνή-
των, παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησιν ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν μάλιστα χρόνων ἀπῆλλασσε τοὺς ἐλευθέρους ἀπὸ πολλῶν βιοποριστικῶν ἐργασιῶν καὶ ἀσχολιῶν. Ἐπειδὴ πᾶσα ἑλληνὶς πόλις, πᾶς οἶκος, πᾶς πολίτης, ὅσον μέτριος καὶ ἂν ἦτο, εἶχεν οὐχί ἓνα, ἀλλὰ πολλοὺς δούλους, οὓς μετεχειρίζετο ὡς ὄργανα ἔμψυχα (71) πρὸς ἐκτέλεσιν πολλῶν ἐργα-

σιῶν. Δούλοι ἐγεώργουν τὰς γαίας ἐκάστου δεσπότου, δούλοι εἰργάζοντο ἐν ταῖς ἐργαστασίαις ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν ἢ τοῦ δεσπότου ἢ καὶ δούλου ἐμπείρου καὶ πιστοῦ τῷ δεσπότῃ, δούλοι ἐξετέλουν καὶ τὰς ἐν τῷ οἴκῳ ἐργασίας τῶν πλουσίων καὶ μὴ. Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι καὶ ὁ ἑλληνικὸς βίος δὲν εἶχον ἔτι ἀναπτυχθῆ ὥστε ν' ἀπαιτῶνται πολλὰ πρὸς θεραπείαν αὐτῶν, ἡ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία ἦσαν τὰ κυριώτερα τῶν ἀνδρῶν ἔργα, εἰς δ' ἐπὶ Ὀμήρου καὶ ὕστερον ἔτι ἐν πολλαῖς πόλεσι δὲν ἀπηξίουεν νὰ ἐνδιατρίβωσι καὶ ἐλεύθεροι. Καθ' ὅσον ὁμῶς πύξανον προϊόντος τοῦ χρόνου αἱ βιωτικαὶ ἀνάγκαι, ἀνεφαίνοντο καὶ βιωτικὰ ἔργα καὶ ἐπιτηδεύματα διάφορα, ἅτινα πρότερον μετήρχοντο ἄνευ διαστολῆς δούλοι καὶ ἐλεύθεροι, ἐπειδὴ καὶ τὸ πλῆθος τῶν δούλων δὲν ἦτο ἔτι μέγα, οὔτε διάκρισις βαναύσων καὶ ἐλευθερίων τεχνῶν. Ὅθεν πᾶν βιωτικὸν ἔργον μετήρχετο τότε πᾶς πολίτης, χωρὶς νὰ προσάπτηται αὐτῷ μῶμος ἢ ἀτιμία διὰ τοῦτο· ἐπειδὴ ἴσχυεν ἔτι τὸ τοῦ Ησίοδου « ἔργον οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη ὄνειδος ». Ἐντεῦθεν οὔτε παρ' Ὀμήρῳ οὔτε παρ' Ησίοδῳ γίνεται διαστολὴ βαναύσων καὶ ἐλευθερίων τεχνῶν, οὐδὲ ὀνειδίζονται οἱ τὰς ὕστερον βαναύσους κληθεῖσας τέχνας ἐργαζόμενοι ὡς ἀνελεύθεροι. Καὶ ἐπὶ Σόλωνος ἔτι φαίνεται ἰσχύον παρ' Ἀθηναίοις τὸ τοῦ

(1) Συνέχεια ἀπὸ φυλλαδ. 93.

(71) Σημειώσεως ἄξιον ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ὁ δίδων τοιοῦτον τοῦ δούλου ὅρισμόν ἐν πολιτικοῖς (1, 2, 4), ἔνθα περᾶται ν' ἀποδείξῃ ὅτι φύσει γεννῶνται τινες δούλοι, ὡς ἄλλοι ἐλεύθεροι. Καὶ δούλοι εἰσιν κατ' αὐτὸν πάντες οἱ βάρβαροι, ἐλεύθεροι δὲ πάντες οἱ Ἕλληνες.

Ἡσιόδου, ἡ τοῦλάχιστον ὁ νομοθέτης οὗτος ἠθέλησε νὰ δώσῃ αὐτῷ νέον κύρος· ἐπειδὴ, ὅπως ἀπαλλάξῃ τοὺς πένητας τῶν Ἀθηναίων, τοὺς μὴ γαίας κεκτημένους, ἀπὸ τῆς ἀθλιότητος, εἰς ἣν υπέβαλλεν αὐτοὺς ἡ ἑλλειψὶς τῶν τοῦ βίου ἀναγκαίων, «Ἐτρεψε τοὺτους, λέγει ὁ Πλούταρχος (72), πρὸς τὰς τέχνας καὶ νόμον ἔγραψεν, οὗ μὴ τρέφειν τὸν πατέρα, μὴ διδασκόμενον τέχνην, ἐπ' ἀναγκῆς μὴ εἶναι (73)»· ἀντιστοίχα νομοθετῶν τῷ Λυκούργῳ, ὅστις ἀπήλλαξε τοὺς Σπαρτιατάς τῶν ἐπιπόνων καὶ βαναύσων ἀσχολιών, διατρέξας αὐτοὺς μανθάνειν μίαν μόνην τέχνην, τὴν ἐν ταῖς ὅπλοις Ὁ Σόλων τοῦναντίον «τοῖς πράγμασι τοὺς νόμους μᾶλλον ἢ τὰ πράγματα τοῖς νόμοις προσαρμόζων, προσθέτει ὁ Πλούταρχος, καὶ τῆς χώρας τὴν φύσιν ὁρῶν, τοῖς γεωργοῖς γλίσχρως διακροῦσαν, ἀργὸν τε καὶ σχολαστὴν ὄχλον οὐ δυναμένην τρέφειν, ταῖς τέχναις ἀξίωμα περιέθηκε. Καὶ τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴν ἔταξεν ἐπισκοπεῖν, ὅθεν ἕκαστος ἔχει τὰ ἐπιτήδεια, καὶ τοὺς ἀργούς κολάζειν». Ἡ διὰ ταῖς αὐτῆς τοῦ Σόλωνος, ἣν καὶ ἄλλοι μαρτυροῦσι, φαίνεται ὅτι ἴσχυε καὶ ἐπὶ τῆς τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀρχῆς, οἵτινες μεγάλῃ ἐπιμέλειαν εἶχον, ὅπως μὴ οἱ πολῖται ἀργῶσι (74)· καὶ ὕστερον ἔτι ἐν ὅσῳ ἐσωφρόνει ὁ δῆμος πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐπειδὴ ὁ Περικλῆς λέγει παρὰ Θουκυδίδῃ (75), ὅτι ἡ

(72) Ἐν βίῳ Σόλωνος κρ. 22.

(73) Vitruvius praelatio lib. 6. Athenienses ide oportere laudari, quod omnium Graecorum leges cogunt parentes ali a liberis, Atheniensium non omnes nisi eos, qui liberos artibus erudissent.

(74) Πλουτ. Σολ. κρ. 31. «Ὡς ὁ Θεόφραστος ἰστορεῖ τὸν τῆς ἀργίας νόμον οὐ Σόλων ἔθηκεν, ἀλλὰ Πεισίστρατος, ὃς τὴν τε χώραν ἐνεργεστέρην καὶ τὴν πόλιν ἡρεμαιοτέρην ἐποίησεν». Πρβ. Αἰλιανὸν ἐν ποικ. ἱστορ. 9, 25.

(75) 2, 40. Δυνατὸν ὅμως ἡ κρίσις αὕτη νὰ ᾔνῃ τοῦ Θουκυδίδου ἢ τοῦ Περικλέους ἰδίᾳ, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῖς Ἀθηναίων. Ἐπειδὴ οἷτε σύγχρονοι καὶ οἱ ὕστεροι Ἀθηναῖοι καὶ Ἕλληνες τὴν πενίαν ἐνόμιζον ἔργον τῶν δυστυχημάτων, ὁθενδὴποτε αὕτη καὶ ἂν προήρχετο. Ἰκοῦντο μὲν κατὰ τῆς γενικῆς ταύτης τοῦ λαοῦ δόξης ἀποδοκιμαστικαί τινες φωναί, ὡς τοῦ Ξενοφῶντος ἐν τῷ Οἰκονομικῷ (11, 3)· «Καὶ τὸ πάντων δὲ ἀνοητότατον δοκοῦν εἶναι ἔγκλημα πένης καλοῦμαι·» ἀλλ' οὐδὲν ἐπ' ἡνέγκον ἀποτέλεσμα, διότι ὁ πένης κατεφρονεῖτο πάντοτε καὶ ὠνεῖδίζετο ὑπὸ τοῦ πλήθους, ὡς βλέπομεν ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Θεόγνιδος καὶ παρὰ Πλούταρχῳ ἐν τῷ περὶ τῆς εἰς τὰ ἔγγονα φιλοστοργίας ἐν τέλει, ἐνθα λέγεται ἡ πενία ἔσχατον κακόν. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σημ. 70.

πενία παρ' Ἀθηναίους δὲν ἦτο πάντως αἰσχρὸν, ἀλλὰ τὸ μὴ διαφεύγειν ταύτην διὰ τῆς ἐργασίας. Ὅ ἐστιν οἱ ἐξ ἀργίας πενόμενοι ἔπρεπε μᾶλλον νὰ αἰσχύνωνται ἢ οἱ φεύγοντες ταύτην δι' οἰκισθῆποτε ἐργασίας.

Ἐν ὕστεροις ὅμοις χρόνοις, καθ' ὅσον ἡῤανον αἱ τῶν Ἑλλήνων βιωτικαὶ ἀνάγκαι, σὺν αὐταῖς δὲ ἀνεφαίνοντο καὶ πλείονες τέχναι, καὶ διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἀσιανούς, λαοὺς ἐπιμιξίας ἡῤανεν ὁ πλοῦτος, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ τὸ τῶν δούλων πλῆθος παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι, τότε οἱ μὲν ἐλεύθεροι καὶ εὐπορώτεροι τῶν πολιτῶν, μάλιστα δὲ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ἄλλαις πλουσίαις πόλεσιν, ἡσχολουνοτο μόνον εἰς τὰ ἀνετώτερα καὶ εὐγενέστερα ἔργα, ἀναθέτοντες εἰς τοὺς ἰδίους δούλους τὰ ἐπιπινώτερα καὶ εὐτελῆ, οἱ δὲ πένητες καὶ ἄποροι πολῖται εἰς ταπεινά καὶ ἐπιμοχθα. Ἐντεῦθεν διαστελλονται οἱ ἐξ ἰδίων κτημάτων ποριζόμενοι τὰ τοῦ βίου, καὶ οἱ διὰ τῆς σωματικῆς αὐτῶν ἐργασίας παντὸς εἶδους. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν λέγονται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος γεωμόροι, οὗτοι δὲ δημιουργοὶ (76). Τῶν γεωμόρων οἱ μὲν ἐργάζοντο ἰδίαις χερσὶ τὰς αὐτῶν γαίας σπᾶναι δούλων, αὐτουργοὶ διὰ τοῦτο λεγόμενοι (77), οἱ δὲ διὰ δούλων ἰδίων ἢ διὰ μισθωτῶν ἀπόρων πολιτῶν, αὐτοὶ σχολάζοντες ἀπὸ πάσης ἐργασίας σωματικῆς. Ὡς αὐτῶς καὶ οἱ δημιουργοὶ διαστελλονται κατὰ τὰ διάφορα ἔργα εἰς τάξεις· ἐπειδὴ ἐν μέρος τοῦ δήμου, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (78), εἰσὶν οἱ γεωργοί, ἕτερον τὸ ἀγοραῖον, τὸ περὶ ὧν καὶ πρᾶσιν διατρέβον, ἄλλο δὲ τὸ περὶ τὴν θάλασσαν. Καὶ τούτου πάλιν τὸ μὲν πολεμικόν, τὸ δὲ χρηματιστικόν, τὸ δὲ πορθητικόν, τὸ δὲ ἀλιευτικόν.

Ἐπειδὴ δὲ ὡς εἴρηται, οἱ πλουσιώτεροι καὶ εὐγενέστεροι τῶν πολιτῶν, ὡς ἔχοντες ἐκ τῶν ἰδίων κτημάτων καὶ τῆς ἐργασίας τῶν πολλῶν ἰδίων δούλων καὶ ἄλλοθεν τὰ πρὸς τὸ ζῆν, δὲν ἠξίουσαν νὰ ἐνδιατρίβωσιν εἰς βιοποριστικὰ ἔργα, ἀλλὰ κατέλειπον ταῦτα εἰς τοὺς δούλους καὶ τοὺς ἀπόρους πολίτας, ἔπαυσε κατὰ μικρὸν νὰ ἔχῃ κύρος τὸ «Ἔργον οὐδὲν ὄνειδος», ἀνεφάνησαν δὲ

(76) Schömann Juris publici graec. antiquitates σελ. 77 καὶ Wachsmuth Ἑλλην. ἀρχαιολογ. 1, 387 τῆς 6' ἐκδ.

(77) Σχολ. Θουκ. 1, 141 Εὐρ. Ὀρεστ. 920. Ξενοφ. Οἰκ. 5, 4.

(78) Ἐν πολιτικοῖς 4, 4, 1.

βίοι, ἥτοι ἐπαγγέλματα, ἐφ' οἷς ἂν τις ὀνειδισθῇ κατὰ Πολυδεύκη (79)· ὁ κήπηλος δηλονότι, ὁ πωροπώλης, τελώνης, κήρυξ, ναύτης, πανδοκεύς, ὑπηρετής, βυρσοδέψης, ἀλλαντοπώλης καὶ ἄλλοι ἄλλα τοιαῦτα ἔργα πράττοντες, οἵτινες ὠνειδίζοντο ὡς εὐτελεῖς καὶ ταπεινοί· οἱ δὲ ἐκ τοιούτων γεννώμενοι ἐλέγοντο κάκιον γεγονέναι (80) ἢ ἐκ πονηρῶν, καὶ αἱ τέχναι αὐτῶν δουλοπρεπεῖς, διακονικαί, ἀνελεύθεροι (81). Καὶ γενικῶς εἰπεῖν πάντας τοὺς χάριν ἄλλων ἢ τοῦ πλήθους ἐπ' ἰδίᾳ ὠφελείᾳ ἐργαζομένους ἐκάλουν βαναύσους καὶ θήτας, διαστέλλοντες αὐτοὺς τῶν δούλων, καθότι οὗτοι μὲν ἔχουσι τὰ τοῦ βίου « τῶν ἀναγκαίων ἐνὶ μόνῳ, τῷ δεσπότῃ δηλονότι, λειτουργοῦντες, ἐκεῖνοι δὲ κοινῇ πολλοῖς (82). Τοὺς αὐτοὺς δὲ καὶ ἀνελεύθερους ἔλεγον· διότι πρότερος χαρκτηρ τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρὸς ἐνομιζέτο τὸ μὴ πρὸς ἄλλον ζῆν, ἀλλ' ἐκυτῷ, ἐν ᾧ οἱ τὰς βαναύσους τέχνας ἐργαζόμενοι ἔζων ἄλλοις ποιοῦντες (83).

Ἔτι δὲ μάλλον κατεφρονοῦντο καὶ ἄθλιοι ἐνομιζοντο οἱ ἐπὶ μισθῷ ἄλλοις ὑπηρετοῦντες, οὗς θήτας καὶ πελάτας καὶ κατὰ συγγραφὴν δουλεύ-

οντας ἐκάλουν (84)· οἵτινες ἦσαν μὲν ἐλεύθεροι, ἀλλ' ἔνεκα τῆς τύχης ἠναγκαζόντο νὰ ἐκτελῶσιν ἔργα δούλων, καὶ νὰ ὑποφέρωσιν ἀτιμώσεις, οἷας ἐπασχον οἱ ἐν Ἀθήναις (85) πένητες πολῖται πρὸ τοῦ Σόλωνος, καὶ οἱ ἐν Ῥώμῃ (86) τὸ πάλαι καὶ ἀλλαχοῦ. Καὶ ἐν γένει πάντες οἱ ἐπὶ μισθῷ πράττοντες οἰονόηποτε ἔργον, ἐλευθέριον ἄλλως ἢ ταπεινόν, ἐνομιζοντο ἀνελεύθεροι καὶ δούλοι τρόπον τινὰ τῶν μισθουμένων αὐτοὺς καὶ ἀνδραποδώδεις, ὅπως καλεῖ αὐτοὺς ὁ Σωκράτης παρὰ Ξενοφῶντι (87). Ἡ δυσφημία ὅμως αὕτη ἐξέλειπεν ὅλως, ἂν ὁ πράττων ἢ ἐργαζόμενος τι δὲν ἐλάμβανεν ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ χαρίζομενος ἢ δωρεὰν ἐξετέλει αὐτήν. Διὸ λέγει ὁ Πλούταρχος (88) περὶ τοῦ καλλιτέχνου Πολυκλείτου, ὅτι «οὐκ ἦν τῶν βαναύσων οὐδ' ἀπὸ ἐργολαβίας ἔγραψε τὴν στοᾶν (τὴν ποικίλην δηλονότι ἐν Ἀθήναις), ἀλλὰ προῖκα, φιλοτιμούμενος πρὸς τὴν πόλιν» ἐν ᾧ ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ (89) ἄλλως κρίνει περὶ γραφικῆς καὶ ἀγαλματοποιίας καὶ ἀρχιτεκτονικῆς, μὴ ἐξαιρῶν ταύτας τῶν λοιπῶν τεχνῶν.

Ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης περὶ τεχνῶν καὶ ἐργασίας δόξης ἦτο ἡ κατὰ τὴν πρόοδον τοῦ χρόνου ἐπίτασις τῆς ἀργίας καὶ ἐφeses πρὸς αὐτήν· ταύτης δὲ ἡ ἀπορία, ἥ ἔνεκα ἠναγκαζόντο πολλοὶ νὰ ἐξευτελίζωνται εἰς τοσοῦτον, ὥστε καὶ ἐπαῖται ἐγίνοντο ἀπὸ τῶν Ἰσοκράτους ἤδη χρόνων· διότι ὁ ῥήτωρ οὗτος ἐν τέλει τοῦ Ἀρεοπαγίτικου λέγει, ὅτι πρότερον μὲν «οὐδεὶς ἦν τῶν πολιτῶν ἐνδεὴς τῶν ἀναγκαίων, οὐδὲ προσαιτῶν τοὺς ἐντυγχάνοντας τὴν πόλιν κατήσχυε, νῦν δὲ (ἥτοι ἐπ' αὐτοῦ περὶ τὸ 350) πλείους εἰσὶν οἱ σπανίζοντες τῶν ἐχόντων.» Ἐνόμιζον μὲν τὴν πενίαν καὶ ἐνδειαν μέγιστον κακόν, ἀλλ' ἡ πρὸς τὴν βραθυμίαν καὶ φυγοπονίαν βροτὴ ἠνάγκαζον αὐτοὺς νὰ ζητῶσι μάλλον διὰ μὴ ἐντίμων τρόπων τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἢ διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐργασίας.

(79) Ἐν τῷ Ὀνημαστικῷ 6, 128, Αἰλ. πικ. ἱστορ. 12, 43 καὶ Θεόφραστος ἐν χαρακτ. 6, 2.

(80) Ἀριστ. ἱππ. 186 καὶ Λυσίας ὑπὲρ τῶν Ἀριστοφάνους χρημάτων §. 15.

(81) Πλάτων ἐν Γοργίᾳ σ. 518.

(82) Ἀριστοτ. ἐν πολιτ. 3, 3, 3.

(83) Ὁ αὐτὸς ἐν ῥητορ. 1, 9, 27. «Μηδεμίαν ἐργάζεσθαι βάνασον τέχνην. Ἐλευθέρων γὰρ τὸ μὴ πρὸς ἄλλον ζῆν». Καὶ ἐν πολιτ. 8, 2, 1. «Ἐχει δὲ πολλὴν διαφορὰν καὶ τὸ τίνας χάριν πράττει τις ἢ μανθάνει· αὐτοῦ μὲν γὰρ χάριν ἢ φίλων ἢ δι' ἀρετὴν οὐκ ἀνελεύθερον· ὁ δ' αὐτὸ τοῦτο πράττων δι' ἄλλους, πολλάκις θητικὸν καὶ δουλικὸν δοῖοιεν ἂν πράττειν». Σύμφωνα τούτοις λέγει καὶ ὁ Βοίτχιος ἐν τοῖς Οἰκονομικοῖς τῶν Ἀθηναίων (1, 64). «Οὐδαμοῦ ἡ βιομηχανία ἦτο ἐν τιμῇ παρ' Ἑλλήσιν, ἐλάχιστα δὲ ἐν ἀριστοκρατυμέναις ἢ ολιγαρχουμέναις πόλεσιν. Οὐδέποτε κατεδέχετο νὰ μετελθῇ τοιοῦτον ἔργον ἀνὴρ ἐξ ἀρχαίου εἰγενοῦς γένους καταγόμενος· τοῦναντίον βιομήχανος ἡδύνατο ν' ἀναβῇ εἰς τὸ τῆς πολιτείας πηδάλιον, ὡς ὁ Κλέων, ὁ Ὑπέρβολος καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι. Οἱ ἀρχαιότεροι πολιτικοὶ ὅμως ἐπροστάτευον τὴν βιομηχανίαν καὶ τὰς τέχνας, οἷον ὁ Σόλων, ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Περικλῆς πρὸ πάντων, τὸ μὲν ὅπως κάλλιον πορίζεται ἐντεῦθεν τὰ πρὸς τὸ ζῆν τὸ πλῆθος, τὸ δὲ ὅπως καὶ ἡ πόλις πλείους κατοίκους ἔχῃ, τὸ ἐμπόριον αὐξάνῃ, καὶ ὁ μέγας τῶν Ἀθηναίων στόλος, δι' οὗ οὗτοι ἀπὸ τῶν Θεμιστοκλέους χρόνων ἦσαν κύριοι τῆς θαλάσσης, εὐρίσκη εὐκόλως ναύτας. Δι' οὗ οἱ μέτοικοι ἦσαν ἀναγκαῖοτατοι τοῖς Ἀθηναίοις, ὡς μετερχόμενοι τέχνας καὶ ἐμπόριον καὶ ἐν τῷ στόλῳ ὑπηρετοῦντες.»

(84) Δίων Χρυσόστομος ἐν λόγῳ 15, 23.

(85) Πλούταρχος ἐν βίῳ Σόλ. 19.

(86) Διονύσιος Ἀλιαρν. Ῥώμ. ἀρχ. 2, 9. Πλάτων Εὐθύφρων σελ. 4.

(87) Ἐν ἀπομνημ. 4, 2, 22, Περσ. 1, 2, 6 καὶ 1, 5, 5. «Νομίζων τὸν παρὰ τοῦ τυχόντος χρήματα λαμβάνοντα δεσπότην ἑαυτοῦ καθιστάναι, καὶ δουλεύειν δουλείαν οὐδεμιᾷς ἦτον αἰσχρὰν.» Ὁ αὐτὸς κρίνει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Ἠθικ. Νικομ. 4, 1, 40.

(88) Ἐν Κίμωνι κρ. 4.

(89) Ἐν Περικλεῖ ἐν ἀρχῇ. Βλ. κατωτέρω ἐν σημ. 108 καὶ 109.

Ἄλλο τῆς τοιαύτης περὶ δημιουργῶν κρίσεως τῶν ἀρχαίων ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι οὐ μόνον οἱ φιλόσοφοι, ὡς ὁ Πλάτων (90), ἀλλὰ καὶ τὰ πολίτευμα πολλῶν πόλεων ἢ μᾶλλον πασῶν (διότι τοῦτο παρ' Ἑλλήσιν ἦτο, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπόρημα τοῦ βίου καὶ τῶν ἔξων καὶ φρονημάτων τοῦ λαοῦ), ἀπέκλειε τούτους ἀπὸ τῆς κυβερνήσεως τῆς πολιτείας· κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους μάλιστα χρόνους, ἐν ὧσιν ἐξασκεύοντο καὶ ἡριστοκρατοῦντο αἱ ἑλληνίδες πόλεις, ἀλλὰ καὶ ὕστερον ἔτι, ὅπου δὲν εἶχεν ἐπικρατήσῃ ὁ δῆμος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης· (91) λέγων ὅτι, «Τὸ παλαιὸν οὐ μετέχον παρ' ἐνίοις οἱ δημιουργοὶ ἀρχῶν πρὶν δῆμον γενέσθαι τὸν ἔσχατον»· διὰ παντὸς δὲ ἐν ταῖς ἀριστοκρατοῦμέναις, ὡς ἐν Σπάρτῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς, δωρικαῖς καὶ εὐπολέμοις πόλεσι κατὰ τὸν Εὐνοφῶντα (92). Διὸ πολίται ἐν ταύταις κατὰ τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῆς λέξεώς εἰσι μόνοι οἱ πόλεως καὶ ἀρχῶν καὶ κρίσεως μετέχοντες (93), οἵτινες οὐδεμίαν βαναυσικὴν τέχνην εἰργάζοντο. Ἐν ταῖς ἀείποτε σχεδὸν ἀριστοκρατοῦμέναις Θήβαις, νόμος ἦτο κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (94), «Τὸν δέκα ἐτῶν μὴ ἀπεσχνημένον τῆς ἀγορᾶς μὴ μετέχειν ἀρχῆς.» Μόνον ἐν ταῖς ὀλιγαρχουμέναις, ἐν αἷς ἀπὸ τοῦ τιμήματος ἢ τῆς οὐσίας ὀρίζεται ἡ ἐν ταῖς ἀρχαῖς μετοχὴ, συγχωρεῖται μὲν αὕτη καὶ εἰς τοὺς βαναύσους καὶ δημιουργοὺς τοὺς τὸ νόμιμον τίμημα ἔχοντας, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τοὺς θῆτας (95). Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς δημοκρατοῦμέναις πόλεσιν, ἐν αἷς πᾶσιν ἀδιακρίτως τοῖς πολίταις συγχωρεῖται μετέχειν πόλεως καὶ ἀρχῶν καὶ κρίσεως, καὶ ἐν αἷς πᾶς τις οὔσηςδῃποτε καὶ ἂν ἦτο ἡδύνατο νὰ προβῇ εἰς τὴν ὑπατον ἀρχήν, ὡς εἰς τὴν τοῦ ἀρχάντος καὶ στρατηγοῦ ἐν Ἀθήναις· πάλιν ὅμως μετὰ περιφρονήσεως ἀνεφέρετο ὑπὸ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀντιπάλων, τῶν οὐδὲν βάνυσον καὶ ἀγοραῖον ἔργον ἔχόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἰδίων κτημάτων τὰ τοῦ βίου πορίζομένων,

ὅτι ἦτο βυροποδέψης, ἀλλαντοπόλης, μαχαιροποιῆς, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἂν καὶ αὐτὸς ἰδίαις χερσὶ δὲν εἰργάζετο τὰς τέχνας ταύτας, ἀλλ' εἶχε μόνον τοιαῦτα ἐργαστήρια δούλων ἢ μισθωτῶν, ἀφ' ὧν ἐπορίζετο χρήματα. Τοιαῦται πολλὰ μομφαὶ κατὰ πολλῶν πολιτικῶν Ἀθηναίων ἀνδρῶν ἀναγινώσκονται ἐν ταῖς τοῦ Ἀριστοφάνους κωμωδίαις καὶ ἐν τοῖς τῶν ἱστρικῶν ῥητόρων λόγοις. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Δημοσθένους πρὸς Εὐβουλίδην (96) γίνεται δῆλον, ὅτι καὶ νόμοι καὶ ψηφίσματα ὠρίζον ποινὰς κατὰ τῶν ὀνειδιζόντων τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐργασίαν, ὅπερ ἐμφαίνει καθ' ἡμᾶς τὴν γενικὴν τῶν Ἑλλήνων δόξαν περὶ τῶν ἐκ τῆς ἀγορᾶς τὸν βίον ἔχόντων, καθ' ἧς διὰ νόμων ἐξανέστη ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος, ὑπερασπιζόμενος πᾶν τοιοῦτον ἐντιμὸν ἔργον. Καὶ ὅμως πάλιν δὲν ἔπαυον τινὲς ἐξ αὐτῶν τῶν πολιτῶν Ἀθηναίων τῶν ἐκ τοῦ δήμου νὰ ὀνειδιζῶσι τοὺς συνδημότας, διότι ἔζων ἐκ τέχνης ἢ καπηλίας.

«Καίτοι, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι (λέγει πρὸς τοὺς συνδημότας δικαστὰς αὐτοῦ Εὐξίθεός τις Ἀθηναῖος κατὰ τοῦ κατηγοροῦ αὐτοῦ Εὐβουλίδου), οὐ μόνον παρὰ τὰ ψηφίσματα τὰ περὶ τὴν ἀγορὰν διέββαλλεν ἡμᾶς Εὐβουλίδης, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοὺς νόμους, οἱ κελεύουσιν ἔνοχον εἶναι τῇ κακηγορίᾳ τὸν τὴν ἐργασίαν τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἢ τῶν πολιτῶν ἢ τῶν πολιτῶν ὀνειδιζόντά τινα. Ἡμεῖς δ' ὁμολογοῦμεν καὶ ταινίξας πωλεῖν καὶ ζῆν οὐχ ὅντινα τρόπον βουλόμεθα.» Ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ἄρα ὅτι τοιοῦτος τρόπος πορίσμου τῶν τοῦ βίου δὲν ἦτο κατὰ τὴν κοινὴν δόξαν εὐχάριστος, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην ὤφειλεν οὕτω νὰ ζῇ.

Ἐξαιρέσειν κατὰ τὰ εἰρημένα φαίνεται, (ἀλλὰ φαίνεται μόνον) ὅτι ποιεῖ ἐν τούτῳ ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος, οὐ τὸ πλεῖστον μέρος ἴσως, τὸ νομοθετοῦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἦτο ἐκ τεχνιτῶν καὶ ἀγοραίων, καὶ διὰ τοῦτο νομοθετεῖ κατὰ τῆς γενικῆς καὶ τῆς παρ' αὐτῷ ἔτι ἐπικρατούσης δόξης περὶ τοιούτων ἐπιτηδευμάτων· διότι ἀλλαχοῦ, ὡς ἔρρεθῃ, τοιαῦτα ἔργα ἐξετέλουν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μέτοικοι καὶ ξένοι, οἵτινες οὐδεμίαν μετοχὴν εἶχον εἰς τὴν τῆς πόλεως διοίκησιν, ἀλλ' ἀείποτε ἦσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τινὸς πολίτου (97), καὶ ἐδίδαν τῇ πόλει πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπιτηδεύματος αὐτῶν φόρον τινά, μετοίκιον καλούμενον. Συνήθως δὲ ὅπου μέτοικοι δὲν ἦσαν πολλοί, εἰργά-

(90) Ἐν Νόμοις· σελ. 816.

(91) Ἐν πολιτικαῖς 3, 2, 8.

(92) Ἐν Οἰκον. 4, 2· «ὥς οἱ τοιοῦτοι (δημιουργοὶ καὶ βάνυστοι) δοκοῦσι κακοὶ καὶ φίλοις χρῆσθαι καὶ ταῖς πατρίσιν ἀλεξήτηρες εἶναι. Καὶ ἐν ἐνίοις μὲν τῶν πόλεων, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς εὐπολέμοις δοκούσαις εἶναι οὐδ' ἔστι τῶν πολιτῶν οὐδενὶ βαναυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι.»

(93) Ἀριστοτέλης ἐν πολιτ. 3, 1, 4.

(94) Αὐτόθι 3, 3, 4 καὶ 6, 4, 5.

(95) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 3, 3, 4.

(96) §. 30 τῆς ἐκδόσεως Bekk.

(97) Ἀριστοτ. πολιτ. 3, 1, 3.

ζόντο· ἐκτὸς τούτων καὶ δούλοι ἰδιωτικοὶ ἢ δημόσιοι, ὅποιοι ἦσαν οἱ τεχνῖται ἐν Ἐπιδάμνῳ κατὰ τινὰ διάταξιν τῆς πόλεως ταύτης, ἥτις ἴσως ἔσχε ποτε καὶ ἐν Ἀθήναις κατὰ τινὰ σκοτεινὴν τοῦ Ἀριστοτέλους μαρτυρίαν ἐν τοῖς πολιτικοῖς; (98).

Ἐτέραν βεβαίαν ἐξέκρεσιν τούτου παρέχει ἡ διθάλαττος, ναυτικὴ, ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανός· Κόρινθος, ἥτις ἔνεκα τῆς θέσεως καὶ τοῦ μικτοῦ πλήθους τῶν κατοίκων αὐτῆς, διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ ἡ Σικυὼν, ἴσως δὲ καὶ ἄλλαι ὅμοιαι τούτων πόλεις, εἰ καὶ δὲν μνημονεύονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἐν τιμῇ εἶχε τοὺς τεχνίτας καὶ δημιουργοὺς κατὰ ῥητὴν τοῦ Ἡροδότου μαρτυρίαν (99). Ὁ τῆς ἱστορίας πατήρ, περιγράφων τὰ τῶν Αἰγυπτίων ἥθη καὶ τὸν βίον, καὶ εἰπὼν ὅτι παρ' αὐτοῖς, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς Θραξῖ καὶ Σκύθαις καὶ Πέρσαις καὶ Λυδοῖς καὶ σχεδὸν παρὰ πᾶσι τοῖς βρβαύροις, ἀποτιμότεροί εἰσι τῶν ἄλλων πολιτῶν οἱ τὰς τέχνας μαθηάνοντες καὶ οἱ τούτων ἔκγονοι, οἱ δὲ ἀπηλλαγμένοι τῶν χειρωνακτικῶν νομίζονται γενναῖοι, διστάζει μὲν νὰ βεβαιώσῃ ἂν τὸ ἔθος τοῦτο παρέλαβον οἱ Ἕλληνες παρ' Αἰγυπτίων, ὁμολογεῖ ὁμῶς ὅτι ἔχουσι τοῦτο πάντες οἱ Ἕλληνες καὶ μάλιστα οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἥιστα δὲ Κορίνθιοι ὁρῶνται τοὺς χειροτέχνους· ἦτοι παρὰ Κορινθίους οὐδαμῶς ἐπονείδιστοι οὐδὲ ἄτιμοι ἦσαν οἱ τεχνῖται καὶ χειρωνακτες, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐν τιμῇ· διὸ καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ὑπόβησε κατὰ Στράβωνα (100) «ἀνδρῶν ἀγαθῶν εἰς τε τὰ πολιτικά καὶ εἰς τὰς τέχνας τὰς δημιουργικάς· μάλιστα γὰρ ἐνταῦθα καὶ ἐν Σικυὼνι πύξθη γρυμικὴ τε καὶ πλαστικὴ καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη δημιουργία». Ἀποτέλεσμα δὲ τούτου ἦτο ὅτι τὰ μὲν παρ' ἄλλοις δημιουργικὰ ἔργα, ὡς κατασκευαζόμενα παρὰ δούλων, ἦτοι παρ' ἀδοκίμων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τεχνιτῶν, ἦσαν εὐτελεῆ καὶ μικροῦ λόγου ἄξια, τὰ τῶν Κορινθίων ὁμῶς, μάλιστα τὰ ὁστρά-

κινα καὶ χάλκινα, ἅπερ καὶ Κορινθιοῦργῃ κατ' ἐξοχὴν ἐλέγοντο διὰ τὸ ἀκριβὲς τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἦσαν τελειότατα, καὶ διὰ τοῦτο πολυζήτητα, ὡς ὁ αὐτὸς Στράβων καὶ ὁ Πλίνιος (101) βεβαιόουσιν. Ἐπειδὴ τὸ μέγα τῶν Κορινθίων ἐμπόριον ἔνεκα τῆς μετὰ δύο ἡπείρων καὶ δύο θαλάσσιων θέσεως τῆς πόλεως αὐτῶν, ὅπερ ἐκάλει ἀγοραστὰς ἐκ τε τῆς Ἰταλίας καὶ Ἀσίας, Πελοποννήσου καὶ Ἠπείρου (102), καὶ ἐπεμπε τὰ τῆς τέχνης ἔργα πανταχόσε τῶν χωρῶν τούτων, παρώτρυνε τοὺς τεχνίτας εἰς βελτίωσιν τῶν ἔργων αὐτῶν καὶ προσέειλκεν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τούτων χεῖρας οὐ μόνον δούλων, ἀλλὰ καὶ ἐλευθέρων ἐγχωρίων τε καὶ ξένων· ὁ δ' ἐντεῦθεν προσερχόμενος μέγα πλοῦτος, ὅθεν καὶ ἡ Κόρινθος ἐλέγετο ἀφνειὸς (103), παρείχε τοῖς ἔχουσιν αὐτὸν τεχνίταις τιμὴν καὶ δόξαν ἐν τῇ ὀλιγαρχικῶς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διοικουμένη ταύτῃ πόλει.

Αἰτίαι τοῦ γενικοῦ τούτου φρονήματος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν βιοποριστικῶν ἐργασιῶν ἦτο, ὅτι πᾶσας τάς τας ἐνόμιζον συντελούσας πρὸς περιστολὴν τοῦ γενναίου φρονήματος καὶ πρὸς διέγερσιν τοῦ τῆς φιλοχρηματίας αἰσθημάτων, ὅπερ πολέμιον ἐθεώρουν πρὸς πᾶν ἀνδρικὸν καὶ εὐγενὲς ἔργον, ὡς ὁ Δημοσθένης ἀποφαίνεται ἐν τῷ περὶ Συντάξεως (104): «Ἔστιν οὐδέποτε, λέγει, μέγα καὶ νεανικὸν φρόνημα λαβεῖν μικρὰ καὶ φαῦλα πράττοντας, ὥς περ οὐδὲ λαμπρὰ καὶ καλὰ πράττοντας μικρὸν καὶ ταπεινὸν φρονεῖν· ὅποι' ἄττα γὰρ ἂν τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν ἀνθρώπων ἦ, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ φρόνημα ἔχειν». «Σμικρὰ φύσις, λέγει ὁ Πλάτων (105), οὐδὲν μέγα οὐδέποτε οὐδένα οὔτε ἰδιώτην οὔτε πόλιν δρᾷ... ὑπὸ τῶν τεχνῶν τε καὶ δημιουργιῶν, ὥς περ τὰ σώματα λελώδηνται, οὕτω καὶ τὰς ψυχὰς συγκεκλασμένοι τε καὶ ἀποτεθρυμμένοι διὰ τὰς βαναυσίας τυγχάνουσιν». Συμφῶς τούτοις λέγει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (106), ὅστις, ὀρίσας ὅποια τις πρέπει νὰ εἶναι ἡ τῶν ἐλευθέρων παιδεία, καὶ εἰπὼν ὅτι ἀνάγκη νὰ διδάσκωνται οὗτοι καὶ ἐκ τῶν χρησίμων ὅσα ποιήσει τὸν μετέχοντα μὴ βάναισον.

(98) 2, 1, 13. Φαίνεται ἐκ τῆς νομοθεσίας κατασκευάζων τὴν πόλιν μικρὰν, εἰ γὰρ οἱ τεχνῖται πάντες δημόσιοι ἔσονται καὶ μὴ πλήρωμά τι παρέχονται τῆς πόλεως· ἀλλ' εἴπερ δεῖ δημοσίους εἶναι τοὺς τὰ κοινὰ ἐργαζομένους, δεῖ καθάπερ ἐν Ἐπιδάμνῳ τε καὶ ὡς Διοφάντος ποτε κατασκεύαζεν Ἀθήνησι, τοῦτον ἔχειν τὸν τρόπον. » Περὶ τοῦ Διοφάντους τούτου οὐδὲν ἄλλοθεν γινώσκωμεν. Πρβ. Βοίχχιον ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς τῶν Ἀθηναίων 1, σελ. 65, 6' ἐκδ.

(99) 2, 167.

(100) Ἐν γεωγρ. 8, σελ. 382 Kasaub.

(101) Nat. hist. 34, 2, 8. 12, πρβ. Παυσ. 2, 3, 3.

(102) Θουκυδ. 1, 13.

(103) Στράβων 8, 378.

(104) §. 25. Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ἐν τῷ Γ' Ὀλυνθιακῷ §. 32.

(105) Ἐν πολιτείᾳ σελ. 495.

(106) Ἐν πολιτικοῖς 8, 2, 1.

»Βάναυσον ἔργον, προσθέτει, εἶναι δεῖ τοῦτο νομίζειν καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν, ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν ψυχὴν ἢ τὴν διάνοιν. Αὐτὰς τὰ τοιαύτα τέχνας, ὅσαι τὸ σῶμα παρασκευάζουσι χειρὸν διακεῖσθαι, βαναύσους καλοῦμεν, καὶ τὰς μισθαρνικάς ἐργασίας· ἀσχολὸν γὰρ ποιοῦσι τὴν διάνοιν καὶ ταπεινὴν.»

Ἐτι δριστικώτερον ἀποφαίνεται ὁ Ξενοφῶν (107) ἐν τῷ Οἰκονομικῷ, λέγων· «Αἱ βαναυσικαὶ καλούμεναι καὶ ἐπίρρητοί εἰσι καὶ εἰκότως μέντοι πάνυ ἀδοξοῦνται πρὸς τῶν πόλεων. Καταλυμνίζονται γὰρ τὰ σώματα τῶν τε ἐργαζομένων καὶ τῶν ἐπιμελουμένων, ἀναγκάζουσαι καθῆσθαι καὶ σκιατραφεῖσθαι, ἔνιαι δὲ καὶ πρὸς πῦρ ἡμερεύειν. Τῶν δὲ σωμάτων θηλυνομένων καὶ αἱ ψυχαὶ πολὺ ἀρρωστότεραι γίνονται. Καὶ ἀσυχολίας δὲ μάλιστα ἔχουσι καὶ φίλων καὶ πόλεως συνεπιμελεῖσθαι αἱ βαναυσικαὶ καλοῦμεναι ὥστε οἱ τοιοῦτοι δοκοῦσι κακοὶ καὶ φίλοις χρῆσθαι, καὶ ταῖς πατρὶσιν ἀλεξήτῃρες εἶναι. Καὶ ἐν ἐνίαις μὲν τῶν πόλεων, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς εὐπολέμοις δοκούσαις εἶναι, οὐδ' ἔστι τῶν πολιτῶν οὐδενὶ βαναυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι.»

Τούτου ἕνεκα οὐ μόνον τοὺς χειρῶνακτας καὶ βαναύσους· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀριστοτέχνας αὐτοὺς, εἰ μὴ ἐξωνεῖδιζον καὶ περιεφρόνουν, τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν μάλιστα ἐθαύμαζον καὶ ἐπῆνουν, μιμήσεως ὅμως ἀξίους οὔτε ἔλεγον οὔτε ἐνόμιζον ἐλευθέροις καὶ γενναίοις ἀνδράσιν. Ὅθεν ὁ Πλούταρχος ἐν ἀρχῇ τῆς περιγραφῆς τοῦ βίου τοῦ Περικλέους, κατακρίνας τοὺς ἐνδιατρίβοντας εἰς θεάματα καὶ ἀκούσματα καὶ ἔργα μὴ σπουδαῖα μηδὲ τὸν νοῦν τρέφοντα καὶ εἰς ἀρετὴν παρορμῶντα, καὶ ὀνομάσας τεχνίτας, ὧν τὰ ἔργα θυμαζόνται καὶ ἐπαινοῦνται ὑπὸ τῶν πολλῶν, αὐτοὶ ὅμως νομίζονται ἀνελεύθεροι καὶ βάναντοι, καὶ ὡς τοιοῦτοι οὐδὲ ἀξιοὶ μιμήσεώς εἰσι, προσθέτει· «Ἡ αὐτουργία τῶν ταπεινῶν τῆς εἰς τὰ καλὰ βραθυμίας μάρτυρα τὸν ἐν τοῖς ἀχρήστοις πόνον παρέχεται καθ' ἑαυτῶν, καὶ οὐδεὶς εὐφυὲς νέος ἢ τὸν ἐν Πίσῃ θεασάμενος Δία, γενέσθαι Φειδίας ἐπεθύμησεν, ἢ τὴν Ἥραν τὴν ἐν Ἄργει, Πολύκλειτος, οὐδ' Ἀνακρέων ἢ Φιλητᾶς ἢ Ἀρχίλοχος, ἡσθεῖς

αὐτῶν τοῖς ποιήμασιν (108). Οὐ γὰρ ἀναγκαῖον, εἰ τέρπει τὸ ἔργον ὡς χάριεν, ἀξίον σπουδῆς εἶναι τὸν ἐργαζομένον». Τοῖς τοῖς ὅμοια ἀναγινώσκονται καὶ παρὰ Λουκιανῷ ἐν τῷ ἐνυπνίῳ (109), ἐνθα διὰ πολλῶν ἐκθέσας τὴν ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ πολιτείᾳ ἀσκημότητα καὶ ἀφάνειαν τοῦ δημιουργοῦ, ἐπάγει· «Εἰ δὲ καὶ Φειδίας ἢ Πολύκλειτος γένοιτο, καὶ θαυμαστά πολλὰ ἐξεργάσαιο, τὴν μὲν τέχνην ἡπαντες ἐπαινέσονται, οὐκ ἔστι δὲ ὅστις τῶν ἰδόντων, εἰ νοῦν ἔχοι, εὖ ξικτ' ἦν σοι ὅμοιος γενέσθαι· οἷος γὰρ ἂν ἦ, βάναντος καὶ χειρῶναξ καὶ ἀποχειροβώτος νομισθίσῃ».

Εἰς τοιοῦτον δὲ προσέβαινεν ἡ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν νοερὰν ἀπλῶς ἐνασχόλησιν σπουδῇ, ὥστε οὐ μόνον ταπεινάς καὶ βιοποριστικάς· ἐργασίας οἱ ἐλεύθεροι ὀλιγώρουν καὶ ἀπέφευγον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν θεωρητικῶν ἀληθειῶν εἰς βιωτικά καὶ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον ἔργα βεβήλωσιν καὶ ἐξευτελισμὸν ἐκείνων ἐνόμιζον, καὶ κατὰ τῶν ἐπιτηδευομένων τὰ τοιαῦτα ἐξάνίστανται, ὡς ὁ Πλάτων κατὰ Πλούταρχον ἐν βίῳ Μαρκελλοῦ (110)· «Ἡγανάντει κατὰ τῶν περὶ Εὐδοξον καὶ Ἀρχύταν, οἵτινες πρῶτοι τὰς τῆς γεωμετρίας θεωρίας ἐφήρμισαν εἰς τὴν μηχανικὴν, καὶ «διετείνατο πρὸς αὐτοὺς» ὡς ἀπολλύντας καὶ διαφθείροντας τὸ γεωμετρίας ἀγαθόν, ἰπὸ τῶν ἀσωμάτων καὶ νοητῶν ἀποδιδρασκούσης ἐπὶ τὰ αἰσθητὰ, καὶ προσχωρῶντος αὐθις αὐτῷ σώματι, πολλῆς καὶ φορτικῆς βαναυσουργίας δεομένη· οὕτω διεκρίθη γεωμετρίας ἐκπεσοῦσα μηχανικῇ, καὶ περιορῶν μὲν πολλὸν χρόνον ὑπὸ φιλοσοφίας, μὲν τῶν στρατιωτικῶν τεχνῶν ἐγεγόνει· ἕως οὗ ὕστερον Ἀρχιμήδης, ὁ μέγας μηχανικός, ἐξετέλεσε δι' αὐτῆς θαύματα ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων πολιορκουμένῃ τῶν Συρακουσίων πόλει. Ἀλλὰ καὶ οὗτος κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα (111), σύμφωνα τῷ Πλάτῳ καὶ τοῖς λοιποῖς σοφοῖς φρονῶν, μέγα ἐφρόνει οὐχὶ ἐπὶ τῇ μηχανικῇ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ λοιπῇ θεωρίᾳ αὐτοῦ, περὶ ταύτης μόνης πολλὰ συγγράψας, οὐδὲν δὲ περὶ ἐκείνης. «Τοσαῦτον

(108) Παραβ. τὸν αὐτὸν ἐν Κίμ. 4. «Πολύγνωτος οὐκ ἦν τῶν βαναύσων, οὐδ' ἀπὸ ἐργολαβίας ἔγραψε τὴν στολὴν (τὴν ποικίλην), ἀλλὰ προῖκα, φιλοτιμούμενος πρὸς τὴν πόλιν.»

(109) Ἐν §. 9.

(110) Ἐν κρ. 13.

(111) Αὐτόθι ἐν κρ. 17.

(107) Ἐν τῷ Οἰκονομικῷ 4, 2. Βλέπε καὶ ἄλλα ὅμοια χωρὶς παρ' Heindorf ἐν Πλατ. Χαρίδῳ σελ. 176.

μέντοι φρόνημα καὶ βάθος ψυχῆς, προσθέτει ὁ Πλούταρχος, καὶ τοσοῦτον ἐκέκτητο θεωρημάτων πλοῦτον Ἀρχιμήδης, ὥστ', ἐφ' οἷς ὄνομα καὶ δόξαν οὐκ ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ δαιμονίου τινὸς ἔσχε συνέσεως, μηδὲν ἐθηλῆσαι σύγγραμμά περὶ τούτων ἀπολιπεῖν, ἀλλὰ τὴν περὶ τὰ μηχανικὰ πραγματεῖαν, καὶ πᾶσαν ὁλως τέχνην χρείας ἐφαπτομένην ἀρετῇ καὶ βάνανσον ἡγησάμενος (112), εἰς ἐκεῖνα καταθέσθαι μόνον τὴν αὐτοῦ φιλοτιμίαν, οἷς τὸ καλὸν καὶ περιττὸν ἀμιγρὲς τοῦ ἀναγκαίου πρόσκειται, ἀσύνκριτα μὲν ὄντα τοῖς ἄλλοις, ἔριν δὲ παρέχοντα πρὸς τὴν ὕλην τῇ ἀπο-

(112) Τὸ φρόνημα τοῦτο, ὅπερ ὁ Πλούταρχος λέγει ἴδιον τοῦ Ἀρχιμήδους, ἦτο κοινὸν οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ἀλλὰ πάντων γενικῶς τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐν ὑστέρῳ λόγῳ εἶχον ἐν πᾶσι τὴν ὠφέλειαν, ἐν πρώτῳ δὲ τὴν θεωρίαν καὶ ἔρευναν τῆς ἀληθείας, τὸ ἄκρον ἀγαθὸν καὶ καλὸν, τὴν τοῦ νοῦς ἐξύψωσιν καὶ τὸν ἠθικὸν ἐξευγενισμόν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς ἀπολαύσεως πάντων τῶν τῆς φύσεως ἀγαθῶν. Ταῦτα ἦσαν τὰ μόνον, ἅτινα εἰδὼκον οἱ Ἕλληνες ἐν τοῖς χρόνοις τῆς δόξης καὶ ἰσχύος αὐτῶν. Ὅλως ἀντίθετος ἐν τούτοις ἦτο ὁ τῶν Ῥωμαίων χαρακτήρ, διότι οὗτος εἰδὼκε καὶ ἡρέσκατο πάντοτε εἰς τὸ ὠφέλιμον καὶ ἐν τῷ βίῳ χρῆσιν. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ πᾶς ὁ βίος καὶ ἡ ἱστορία αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων· ἐπιβεβαιῶσι δὲ καὶ οἱ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς αὐτῶν, ὅνων Βιργίλιος (ἐν Αἰν. 6, 618), Ὁράτιος (Ἐπιστ. 1, 4, 52 καὶ ἀλλαχού), καὶ αὐτὸς ὁ πάντας ἴσως τοὺς Ῥωμαίους ἐν τῇ φιλοπατρῇ καὶ τῇ ἐγωισμῷ ὑπερέχων Κικέρων, ὅστις, εἰ καὶ πάντα ὅσα ἐγίνωσκεν ὠφείλει εἰς τοὺς Ἕλληνας διδασκαλίας αὐτοῦ, μεθ' ὧν συνέζη καὶ ὅνων ἐδιδάσκατο μέχρι τῶν τελευταίων αὐτοῦ χρόνων, καὶ θύμῳ ἐπιχειρεῖ ἐν τῷ συγγράμματι, ὅπερ ἔγραψεν ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οἱ συμπολιταὶ αὐτοῦ ὑπερέβησαν τοὺς Ἕλληνας ἐν πᾶσιν, ἃ ἔφειναν ἄξια τῆς αὐτῶν σπουδῆς. Meum semper iudicium fuit (λέγει ἐν τῷ προοίμῳ τῶν Τουσουλκῶν) omnia nostros aut invenisse per se sapientius quam Graecos, aut accepta ab illis fecisse meliora, quae quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. Ὁμολογεῖ μὲν κατωτέρω ὅτι ἐν ταῖς ἐπιστημαῖς καὶ ἐν τοῖς γράμμασιν ἐνίκον οἱ Ἕλληνες τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλ' αἰτία ἦτο, προσθέτει, ὅτι οὗτοι δὲν ἤσχαλουντο εἰς ταῦτα, οὐδὲ ἐτίμων τοιαῦτα ἐπιτηδεύματα. Ἐξετάζων δ' εἶτα ἐν ἕκαστον τούτων, καὶ φέρων τὴν αἰτίαν τῆς ἐν αὐτῷ ὑπεροχῆς τῶν Ἑλλήνων, δὲν λησμονεῖ ἐν τῇ τελείᾳ νὰ προσθήσῃ καὶ τὰ μαθηματικά. In summo apud illos honore geometria fuit, itaque nihil mathematicis illustrius, ἀλλὰ μετ' ἐμφάσεως προσθέτει, At nos metiendi ratiocinandi quae utilitate huius artis terminavimus modum· ὅπερ ὁλως ἀντίθετον εἶναι· εἰς τὴν περὶ γεωμετρίας καὶ μαθηματικῶν δόξαν τοῦ τε Πλάτωνος καὶ Ἀρχιμήδους, οἵτινες ταπεινῶσιν ἐνόμιζον τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ὡς εἶδομεν, τὴν ἀπὸ τῶν ἀσωμάτων καὶ νοητῶν μεταβίβασιν εἰς τὰ αἰσθητὰ καὶ τῷ βίῳ ὠφέλιμα.

δείξει, τῇ μὲν τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος, τῇ δὲ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν δύναμιν ὑπερφυῆ παρεχομένης ».

Κατὰ τὰς ἡδη ρηθείσας περὶ πάντων τῶν βιωτικῶν ἐπιτηδεύματων κρίσεις τῶν ἀρχαίων πᾶς ἐλεύθερος καὶ εὐπορος πολίτης ἀπέφευγεν αὐτὰ ὅσον ἡδύνατο, ὡς ἀντικείμενα εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πολίτου καὶ εἰς τὴν εἰς εὐγενέστερα ἔργα ἐνασχόλησιν αὐτοῦ. Τοσοῦτον δὲ ἰσχυρὰ κατέστη ἡ συνήθεια αὕτη, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι ἐπιβάλλουσιν αὐτῇ εἰς τὰς ἰδίας πολιτείας, ὡς ὁ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ του, ἣν ἐν Νόμοις σχεδιάζει (113). Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης, εἰπὼν ἐν πολιτικοῖς (114) ὅτι ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις πρὸ ἑνὸς ἦν δοῦλον τὸ βίβανσον ἢ ξενικόν· διόπερ οἱ πολλοὶ ποιοῦτοι καὶ νῦν· παραγγέλλει « ἡ βαλτίστη πόλις οὐ ποιήσει βίβανσον πολίτην. »

Ὅλως ἀπηλλαγμένοι τοιούτων ἔργων ἦσαν πρὸ πάντων οἱ Σπαρτιάται, οἷς ὁ Λυκούργος, ἡ μᾶλλον ἡ πολιτεία καὶ νομοθεσία αὐτῶν, ἣν ἐκπροσωπεῖ τὸ ὄνομα τοῦτο, λέγεται παρὰ Πλουτάρχου (115) ὅτι παρεσκεύασεν ἀθροῖαν σχολῆς δι' αὐτὸ τοῦτο, διότι ἀπηγόρευεν αὐτοῖς νὰ ἐνδίατρίβωσιν εἰς τοιαῦτα ἔργα (116), ἀφ' ὧν ἡδύναντο νὰ πορισθῶσι χρῆματα. ἔχοντες δὲ τὰ τοῦ βίου ἀπὸ τῶν ἰδίων κληρῶν, οὓς ἐνεμεν αὐτοῖς ἡ πόλις, οἱ δὲ Εἰλωτες ἐκαλλιέργουν δίδοντες ρητὴν ἀποφορὰν, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν τεχνῶν χρήσιμα λαμβάνοντες παρὰ τῶν περιοίκων, οἷς ἔργον ἦτο παρασκευάζειν αὐτὰ (117), διέτριβον πάντα τὸν τῆς ἀνέσεως χρόνον, ὅτε δὲν ἦσαν ἐν στρατείᾳ, ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ἐν τοῖς ὅπλοις ἀσκούμενοι καὶ

(113) Ἐν Νόμοις σελ. 846. « Πρῶτον μὲν ἐπιχώριος οὐδεὶς ἔστω τῶν περὶ τὰ δημιουργικὰ διαπονούτων, μηδὲ οἰκέτης ἀνδρὸς ἐγχωρίου. Τέχνην γὰρ ἱκανὴν πολλῆς ἀσχέσεως ἅμα καὶ μαθημάτων πολλῶν δεομένην κέκτηται πολίτης ἀνὴρ τὸν κοινὸν τῆς πόλεως κόσμον σώζων καὶ κτώμενος οὐκ ἐν παρέργῳ δεόμενος ἐπιτηδεύειν· ὅς δὲ ἐπιτηδεύματα ἢ δύο τέχνας ἀκριβῶς διαπονεῖσθαι σχεδὸν οὐδεμία φύσις ἱκανὴ τῶν ἀνθρωπίνων ».

(114) Ἐν βιβλ. 3, 3, 2.

(115) Ἐν βίῳ Λυκούργου κφ. 24.

(116) Πεβ. Αἰλ. ἐν πικ. ἱστ. 6. 6. Βάνανσον εἰδέναι τέχνην ἀνδρὰ Λακεδαιμόνιον οὐκ ἐξῆν. Πολυαίνου στρατηγ. 2, 1, 7· ἀπείρητο Λακεδαιμονίος τέχνην βάνανσον ἐργάζεσθαι.

(117) Ἀνάγνωθι τὸ παρὰ Πολυαίνου διήγημα, ἐξ οὗ γίνεταί δηλον ἡ ἐν τούτοις διαφορὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν· πλείω δὲ περὶ τούτων παρὰ Μυλλέρῳ ἐν Δωριεῦσι τόμῳ Β'. σελ. 27.

ἐν τῷ κυβερνᾶν τὰ τῆς πόλεως, ἀφ' ἧς ἀπεκλείοντο Εἰλωτες καὶ περίοικοι. Καὶ αἱ μὲν πρεσβύτεροι ἐδίδασκον τοὺς νέους, οἱ δὲ νεώτεροι ἐμάνθανον ὅτι ἦτο χρήσιμον καὶ ὠφέλιμον. « Τὸν ἅπαντα δὲ χρόνον ἐπεχωρίζον αὐτοῖς κατὰ Πλούταρχον χοροὶ καὶ θαλάαι καὶ εὐωχίαι καὶ διατριβὴ περὶ τῆς θήρας καὶ γυμνάσια καὶ λέσχαι ». Διὸ καὶ ὁ κατὰ ἀρχίας νόμος καὶ αἱ πηγάζουσαι ἐξ αὐτοῦ δίκαι ἦσαν αὐτοῖς ἄγνωστοι καὶ ἀήκουστοι: ὡς πολέμια τῆς τῶν πολιτῶν ἐλευθερίας, ὡς γίνεται δηλον ἐκ τοῦ διηγήματος: τούτου. « Ἐπιδημῶν τις Σπαρτιάτης Ἀθήνῃσι, προσθέτει ὁ Πλούταρχος, δικαστηρίων ὄντων, καὶ πυθόμενός τινα δίκην ἀρχίας ὠφληκότες βαδίζειν ἀθυμοῦντα καὶ προπεμπόμενον ὑπὸ τῶν φίλων συνχρησθέντων καὶ βχρέως φερόντων, ἐδεῖτο δεῖξαι τοὺς συμπαρόντας αὐτῷ τίς ἐστὶν ὁ τὴν ἐλευθερίας ἐαλωκὼς δίκη ».

Ἐν Ἀθήναις δὲ, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις δημοκρατουμέναις πόλεσιν, οἱ μέτοικοι πρὸ πάντων μετήρχοντο τὰς τέχνας: διὸ καὶ μέγα πλῆθος τούτων ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τῶν Θεμιστοκλέους ἔτι χρόνων (118): διότι ἐνταῦθα εἶχον οἱ μέτοικοι πλείονα ἐλευθερίαν καὶ ἄνεσιν ἢ ἄλλαχοῦ. Δι' ὃ μέμφονται τοὺς Ἀθηναίους οἱ ἀριστοκρατικοὶ συγγραφεῖς καὶ φιλόσοφοι, ὡς ὁ Ξενοφῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν Ἀθηναίων (119) καὶ ἄλλοι. Ἐτι δὲ πολλοὶ τῶν ἐν Ἀττικῇ δούλων, ὧν τὸ πλῆθος λέγεται ὑπὸ Κτησικλέους παρ' Ἀθηναίῳ (120), ὅτι ἦτο ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, 40 μυριάδες, μετήρχοντο βανχύσους τέχνας εἴτε ἐν ἰδίοις ἐργοστασίαις, ἀποφορὰν δίδοντες τῷ δεσπότῃ αὐτῶν, εἴτε ἐν ἐργοστασίαις τοῦ δεσπότου ὑπὸ τούτου διευθυνομένοις. Τοιαῦτα ἐργοστάσια εἶχον πολλοὶ Ἀθηναῖοι, ὡς ὁ τοῦ Δημοσθένους πατήρ μα-

χαίροποιῶν, ὁ τοῦ Ἰσοκράτους αὐλοποιῶν, καὶ ἄλλοι, οὓς οἱ κωμικοὶ καλοῦσιν ἐπὶ χλεύῃ μαχαίροποιούς, λυχνοπώλας, βυρσοδέψας καὶ ἄλλα τοιαῦτα, εἰ καὶ αὐτοὶ δὲν ἦσαν τοιοῦτοι, ἀλλὰ εἶχον μόνον τοιαῦτα ἐργοστάσια δούλων (121).

Οἱ ἐλεύθεροι δὲ Ἀθηναῖοι καὶ λοιποὶ Ἕλληνες, οὔτινες πάντες ὡς καὶ νῦν ἔχοντες: ὀλίγα τινα κτήματα, καὶ ἀπολαμβάνοντες ὅσα ἤρουν εἰς βίον ἀπλοῦν καὶ ὀλιγαρκῆ, οἷος ἦτο καὶ εἶναι πάντοτε ὁ ἑλληνικός, ἀπὸ τῆς καλλιέργειας τούτων, ἣν ἡ οἱ αὐτοὶ ἐξετέλουν, καθότι οὐδέποτε ἡ γεωργία ἐνομήσθη εὐτελες, καὶ ταπεινὸν ἔργον ὡς τὰ δημιουργικά, ἢ διὰ τῶν ἰδίων δούλων, τὰ δὲ ἐνδύματα ἔχοντες ἀπὸ τῆς τῶν γυναικῶν, θυγατέρων καὶ δούλων ἐργασίας, νέοι μὲν ἔτι ὄντες ἐξεπαιδεύοντο τὴν ἐγκύκλιον λεγομένην παιδείαν, ἥτις περιελάμβανεν οὐδὲν πλέον ἢ ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν καὶ μουσικὴν τὸ κατ' ἀρχαίαν, ἄνδρες δὲ καὶ κύριοι αὐτῶν γενομένοι ἀπὸ τοῦ ἡ' ἢ κ' τῆς ἡλικίας ἔτους, ἡσχολοῦντο εἰς τὰ τῆς πόλεως πράγματα, πάντες ἐξ ἴσου μετέχοντες τούτων κατὰ τὰς διατάξεις τῆς ἰδίας νομοθεσίας. Αὐτοὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου καὶ ἐν τοῖς βουλευτηρίοις νομοθετοῦντες καὶ βουλευόμενοι, καὶ ἐν τοῖς δικαστηρίοις δικάζοντες καὶ δικαζόμενοι, καὶ ἐν ταῖς ἀρχαῖς διοικοῦντες ἀλλήλους. Πάντες δὲ ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἡλικίας ἀσκούμενοι εἰς τὰ ὅπλα, ἐξεστράτευον ἐν ἀνάγκαις τῆς πατρίδος. Πάντες τῆς αὐτῆς παιδείας καὶ ἀγωγῆς μετέχοντες, καὶ πάντες ἐξ ἴσου ἀναστρεφόμενοι εἰς τὰ τῆς πόλεως, ἀπέκτων τὰς αὐτὰς περίπου γνώσεις καὶ τὴν αὐτὴν ἱκανότητα καὶ ἐμπειρίαν, ὥστε ὁ αὐτὸς πολίτης ἐγίνετο κατ' ἀνάγκην καὶ στρατιώτης καὶ στρατηγὸς καὶ ἄρχων καὶ ἀρχόμενος, καὶ ναύτης καὶ πλοίαρχος: καὶ πᾶν ὅ,τι ἡ πόλις ἀπῆτει, πλὴν ὀλίγων τινῶν εἰς ἃ ἀπῆτειτο πλείων ἐμπειρία καὶ πίστις.

Τὸν τῆς ἀνέσεως δὲ χρόνον, καὶ τοιοῦτον βεβηχίως εἶχον πλεῖστον, κατέτριβον ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐορτῶν καὶ πανηγύρεων ἐν τοῖς θεάτροις, οἱ δὲ σπουδαιότεροι καὶ ἐν τοῖς ἀκροατηρίοις τῶν φιλοσόφων καὶ ῥητόρων ἀπὸ τοῦ ε' αἰῶνος ὅτε οὗτοι ἀνεφάνησαν, ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ τοῖς κοινοῖς τῆς πόλεως περιπάτοις, ἐν τοῖς κατὰ τὴν ἀγορὰν μυροπωλείοις, κουρείοις, ἐργοστασίαις παντός εἶδους, ἐν ταῖς λέσχαις, ταῖς στοαῖς καὶ τοῖς

(118) Ἀδελφοὶ ἂν ἀληθῶς ἐνομοθετήθη καὶ πόσον ἐτηρήθη τὸ ὑπὸ Διοδώρου (11, 43) περὶ Θεμιστοκλέους λεγόμενον ὅτι « ἔπεισε τὸν δῆμον . . . τοὺς μετοίκους καὶ τοὺς τεχνίτας ἀτελεῖς ποιῆσαι, ὅπως ὅχλος πολλὸς πανταχόθεν εἰς τὴν πόλιν κατέλθῃ καὶ πλείους τέχνας κατασκευάσωσιν εὐχερῶς »· ἐπειδὴ γινώσκον ὅτι ἐδίδον μετοίκιον οὗτοι, περὶ οὗ ὅρα Βοίχιον ἐν τοῖς τῶν Ἀθηναίων οἰκονομικοῖς τόμοις. Α'. σελ. 121 τῆς β' ἐκδ.

(119) Κφ. 1, 12. Διὰ τοῦτο ἰσηγορίαν καὶ τοῖς δούλοις πρὸς τοῖς ἐλευθέροις ἐποίησμεν καὶ τοῖς μετοίκους πρὸς τοὺς ἀστούς, διότι δεῖται ἡ πόλις μετοίκων διὰ τὸ πλῆθος τῶν τεχνῶν καὶ διὰ τὸ ναυτικόν. Πρβ. καὶ ἐν τῷ περὶ προσόδων κφ. 2. καὶ Βοίχιον ἐ. ἀ. σελ. 64.

(120) Ἐν σελ. 272.

(121) Βλ. Βοίχιον ἐ. ἀ. καὶ Ἐρμῆνον ἐν ἐλλ. ἀρχαιολ. τομ. Γ'. §. 42, 10).

δημοσίοις καθιδρύμασιν, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν. Πᾶσαν δὲ ἄλλην ἐργασίαν, δι' ἧς ἤθελον ἀπασχολῆσαι τὸν νοῦν εἰς ταπεινά καὶ εὐτελῆ ἔργα, ἀπέφυγον ὡς ἀνελεύθερα, ἀρεσκόμενοι μᾶλλον νὰ πένωνται, καὶ νὰ ζῶσιν, ἐν ὑστέροις μάλιστα χρόνοις οἱ Ἀθηναῖοι, λαμβάνοντες ἀπὸ τῆς πόλεως θεατρικὸν καὶ βουλευτικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν καὶ δικαστικὸν μισθὸν, καὶ νὰ μένωσιν ὄλως ἄργοι, διότι τὴν ἀργίαν ἀδελφὴν τῆς ἐλευθερίας ἐνόμιζον, ὡς ὁ Σωκράτης (122) μαρτυρεῖ παρ' Αἰλιανῷ, καὶ ὁ Πλούταρχος (123) περὶ Λακεδαιμονίων· διότι παρεῖχε κειρὸν τοῖς πολίταις σκέπτεσθαι καὶ βουλευέσθαι περὶ τῶν κοινῶν καὶ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας. Τούναντίον οἱ τύραννοι θέλοντες ν' ἀποτρέψωσι τὸν νοῦν τῶν πολιτῶν ἀπὸ τῶν τῆς πόλεως ἐπὶ τὰ ἴδια, ἐδίδον αὐτοῖς ἐργασίαν δι' ἐγέρσεως μεγάλων δημοσίων οἰκοδομῶν, καὶ ἡνάγκαζον αὐτοὺς νὰ ζῶσιν ἀπὸ τῆς τῶν χειρῶν ἐργασίας, ὡς ἐποίει ἐν Ἀθήναις ὁ Πεισίστρατος κατ' Ἀριστοτέλην (124) καὶ ἄλλοι τῆς ἀρχαιότητος τύραννοι (125)· διότι καὶ τοῦτο πρὸς πολλοῖς ἄλλοις φέρεται ὁ φιλόσοφος ὡς μέσον συντηρητικὸν τῆς τυραννίδος. Ἄλλοι δὲ, καὶ ὅπως τηρήσωσιν ἥσυχον τὸ καθεστῶς πολιτεύμα καὶ ἡσύχους τοὺς πολίτας ἀπὸ νεωτερισμῶν καὶ στάσεων, παρεῖχον αὐτοῖς ἐργασίαν. Οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέβαλλον αἰετοτε, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, τοῖς στρατιώταις αὐτῶν ἐργασίαν ἐν στρατοπέδοις οὖσιν, ὅπως ἀποτρέπωσιν αὐτοὺς ἀπὸ στάσεων, ὡς ῥητῶς λέγεται παρὰ Τακίτῳ (126) *adversus otium castrorum quaerentur negotia*.

Εἰς τὴν σχολὴν καὶ ἀργίαν ταύτην τῶν Ἑλλήνων ὀφειλομένη τὰ πλεῖστα ἔξοχα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ἔργα, σὺν τούτοις ὅμως καὶ ὅχι ὀλίγα κακὰ, μάλιστα δὲ τὰς ἐσωτερικὰς τῶν πόλεων

στάσεις καὶ τὰς διηνεκεῖς τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν μεταβολὰς, τὴν ἐξαχρείωσιν τῶν ἡθῶν καὶ τὴν ἐντεῦθεν προελθοῦσαν δουλείαν τῆς Ἑλλάδος. « Οὐδὲν καλὸν κακότητος ἄμικτον ». Ὅπως ἡ καλὴ τῆς ἐλευθερίας καὶ σχολῆς χρῆσις φέρει ἀγαθοὺς καρποὺς τοῖς ἀνθρώποις, οὕτω καὶ ἡ κατὰ χρεως αὐτῶν παράγει δεινὰ ἀνάλογα, δι' ὧν ἡ θεία δίκη τιμωρεῖ τοὺς καταχρωμένους τῶν δωρεῶν αὐτῆς. Οὗτος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς φύσεως ὁ ἀναπόφευκτος νόμος.

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ.

Η ΞΑΝΘΗ ΓΙΝΕΒΡΑ. (1)

II.

Ὁ πρίγκηψ Φριδερίκος ἐπαρουσιάσθη τὴν ἐπιούσαν παρὰ τῷ μαρκησίῳ Γριβίνα. Ἦτο ὥρατος ἀνὴρ, μόλις τὸ τριακοστὸν τῆς ἡλικίας του διατρέχων ἔτος· τὸ ὀλίγον μελαγχολικὸν βλέμμα του ἐδίδε χάριν εἰς τὸ ξανθὸν πρόσωπόν του. Ἐν γένει ἡ φυσιογνωμία του ἦτο εὐγενὴς καὶ ἡ ἐνδυμασία του εὐπρεπής. Ὁ Ἀνδρέας διετίνετο ὅτι οὐδέποτε εἶδε νέον δυνάμενον νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτὸν, καὶ ὠρρίζετο ὅτι ἂν εἶχε θυγατέρα ἀρνούμενην νὰ ὑπανδρεθῇ τοιοῦτον εὐγενῆ νέον, τὸ μοναστήριον ἢ ἡ φυλακὴ ἤθελον μόλις ἐξαρκέσει νὰ τιμωρήσωσι τοιαύτην ἀναισθησίαν. Ὁ ἀγαθὸς ὑπνέτης εἶχεν ἀκούσει πιθανῶς τὴν κατὰ τὴν προτεραιάν συνδιάλεξιν τῶν κυρίων του καὶ ἐνόμιζε καθήκον του νὰ ἐκφέρῃ ταῦτα.

Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ πρίγκηπος ὑπῆρξεν ἀρίστη· ἐδείξε διὰ πολλῶν τρόπων τὸν πρὸς τὴν οἰκογένειαν σεβασμὸν του καὶ ἐπὶ τέλους δούε τὴν χεῖρά του εἰς τὴν μαρκησίαν τὴν ἐβοήθησεν ἐπιχαίρειν ν' ἀναβῇ τὴν μεγάλην τοῦ μεγάρου κλίμακα. Ὁ Ἀνδρέας ὡς ἐκ τῆς μεγάλης χαρᾶς του λησμονήσας τὸν πρὸς τοὺς κυρίους του ὀφειλόμενον σεβασμὸν καὶ τὴν πρέπουσαν ὑπὸ τῆς ἐθιμοταξίας θέσιν του ἐτόλμησε νὰ ὠθήσῃ διὰ τοῦ ἀγκῶνος τὰς χεῖρας τοῦ εὐγενοῦς ζεύγους, τοῦ ἀναβαίνοντος τὰς μαρμαρίνας βαθμίδας, ἀλλ' αὐστηρὰ ἐπὶ πληξίς τοῦ μαρκησίου συνοδευθεῖσα καὶ διὰ κτυπήματος τῆς βράβδου τὸν ἐπανέφερεν εἰς τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῷ θέσιν.

Εἶχεν ἀποφασισθῇ ὅπως ἡ Γινέβρα παραμένῃ,

(1) Συνέχεια ἀπὸ φυλλαδ. 93.

(122) Αἰλ. ποικ. ἱστ. 10, 14. Σωκράτης ἔλεγεν, ὅτι ἡ ἀργία ἀδελφὴ τῆς ἐλευθερίας ἐστὶ· καὶ μαρτύριον ἔλεγεν ἠνδρεϊστατοὺς καὶ ἐλευθεριωτάτους Ἰνδοὺς καὶ Πέρσας, ἀμφοτέρους δὲ πρὸς χρηματισμὸν ἀργοτάτους εἶναι, Φρύγας δὲ καὶ Λυδοὺς ἐργαστικωτάτους, δουλεύειν δέ.

(123) Βλέπε τὴν τούτου μαρτυρίαν ἀνωτέρω.

(124) Ἐν Πολιτ. 5, 9, 4. πρὸ. Valer. Max. 2, 6, 3 καὶ 4. Αἰλ. ἐν ποικ. ἱστ. 9, 25 καὶ Ἡρόδ. 2, 177.

(125) Νικολ. Δυμασχ. ἐν σελ. 241 τοῦ Προδρόμου τῆς ἑλλ. βιβλ. τοῦ Κοραΐ· « Περίανδρος ἐκώλυε τοὺς πολίτας εἰρήνην ἄγειν, αἰεὶ τινα αὐτοῖς ἔργα ἐξευρίσκων. » Ὡσαύτως ἐποίει Γέλων ὁ τῶν Συρακουσῶν τύραννος κατὰ Πλούταρχον ἐν ἀποφ. Βασιλέων.

(126) Annales 1, 35.